

تۇبىللى خان

شىنجاڭ خالىق باسپاسى

وتاگي ماتسوۋو

قۇبلاي خان

موڭغۇلشادان اۆدارعان: ورماجاپ

شىنجاياڭ خالىق باسپاسى

۲۰۰۹ ئۆزىمىجى

图书在版编目 (CIP) 数据

忽必烈汗 / (日) 爱岩松男著; 乌尔马加甫译, 一乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 1999.4 (2009.5 重印)

本书根据内蒙古教育出版社 1983 年 7 月第 1 版蒙文印刷本翻译出版

ISBN 978-7-228-02521-3

I. 忽... II. ①爱... ②乌... III. 中篇小说—日本—现代

IV. I313.45

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2009) 第 064190 号

责任编辑: 达列力汗

编辑: 阿不都哈衣木

责任校对: 麦克汗

封面设计: 夏提克

忽必烈汗(哈萨克文)

(日本) 爱岩松男 著

乌尔马加甫 译

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 384 号 邮政编码 830001)

新疆新华书店发行

新疆生产建设兵团印刷厂印刷

850×1168 毫米 32 开本 5 印张 3 插页

1993 年 2 月第 1 版 2009 年 5 月第 2 次印刷

印数: 2001—4000

ISBN 978-7-228-02521-3 定价: 10.00 元

بۇل كىتاپ 1983 - جىلى شىلدەدە شىكى موڭغۇل
وقۇ - اعارتۇ باسپاسىنىڭ موڭغۇل تىلىدە باسلىغان نۇسقاىسىنان
اۇدارىلدى .

本书根据内蒙古教育出版社 1983 年 7 月第 1 版蒙文印刷本
翻译出版.

جاۋاپتى رەداكتور: دالەلقان سىمايىل ۇلى
رەداكتور: ۶ابدىقايىم زىكىر ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتور: ماكەيقان مامىرقان قىزى
مۇقاباسىن كوركەمدەگەن: شاتتىق اغسا ۇلى

قۇبىلاي خان

*

شىنجياڭ خالىق باسپاسى باىستىردى
(۶ۋرىمجى قالاسى وڭتۇستىك ازاتتىق كوشەسى 348 - اۋلا)
شىنجياڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەنىنەن تاراتىلدى
شىنجياڭ ۶ۋندىرىس قۇربلىس بىڭتۇاننىڭ باسپا زاۋودىندا باىسىلدى
فورمات 850×1168 1/32 ، 5 باسپا تاباق
1993 - جىل ، اقپان ، 1 - باسپاسى
2009 - جىل ، مامىر ، 2 - باسىلۋى
تىراجى: 2001-4000
ISBN 978-7-228-02521-3
باغاسى: 10.00 يۋان

العى ۶ سوز

موني تاۋىنىڭ تەرىستىگىنەن، شىعىستا چىنگان تاۋ سىلەمىنە، باتىستا التاي تاۋ سىلەمىنە دەيىنگى ۇلان - قاير ساھارا موڭغۇل ۋىستىرتى دەپ اتالادى. بۇل وڭىردە بايرى زامانداردان بەرى تالايلاغان تاغى تايپالار، كوشپەندى حالقتار جاساپ كەلگەن.

دەگەنمەن، موڭغۇلدار جايلى ۋسوز بولغاندا، ۋبىزدىڭ نازارىمىزداغى تەك شىڭغىس خان موڭغۇلدارى عانا. بۇگىنگى موڭغۇلدار نەمەسە سول تۇستا موڭغۇل دەپ اتالغاندار تەگى جاعىنان دۇنيەنى بىلەگەن شىڭغىس خاننىڭ قاراۋىنداغى تايپالاردىڭ جالپى اتىمەن شىڭغىس خان موڭغۇلدارى دەپ اتالغانىن قازىرگە دەيىنگى دەرەكتەر بىپاتتاپ كەلەدى.

شىڭغىس خان جونسىدەگى بۇل تۇسپال بۇگىنگى تاڭدا بىزگە تىكە قاتىستى بولپ وتىر. قازىرگى موڭغۇلدار شىڭغىس خاندى وزدەرىنىڭ اتا - باباسى ساناعانمەن، وسىدان سول تۇسقا شەيىن ۇرپاق جالعاپ بايلانىستىرساق، اتا - باباسىنىڭ تاغىن مۇراگەرلىك ەتۇ مۇمكىندىگى موڭغۇلداردا بولغان جوق. شىڭغىس خاننىڭ ۇرپاقتارى قازىرگە دەيىن جالعاىپ كەلەدى. بۇل بايلانىستى مىنادان كورۇگە بولادى. ەگەر، شىڭغىس خان موڭغۇلدارنىڭ قىمىل كولىمى تەك موڭغۇل ۇستىرتىمەن عانا شەكتەلگەن بولسا، وندا، بۇگىنگىدەي ۇلى داڭقىقا يە بولا الماس ەدى. سوندىقتان، شىڭغىس خان جانە ونىڭ اۋلەتتەرى قۇرعان خاندىقتىڭ سول داۋىردەگى دۇنيە جۇزمەن تىغىز بايلانىستا

بولغان ناقتىلى جاعدايلارنى دا ەسكە الماي بولمايدى. ەۋروپا، جۇڭگو جانە ەسلام تاريحشىلارى شىڭخەس خان موڭغۇلدارى جايلى كوپتەگەن تاريحي ەستەلىكتەر قالدېرىپ، سول داۋىردە بولغان وقىعالاردى بايانداغان. وسى ەستەلىكتەردە شىڭخەس خان موڭغۇلدارنىڭ كوپ جاقتان بىزگە بايلانستى بولپ كەلەتمىنى جونىندە دەرەكتەر بار.

قۇبلاي خان — شىڭخەس خاننىڭ نەمەرەسى. ەبىراق، ونىڭ اتاسى اتاعى جەر جارغان اپگىلى شىڭخەس خان بولغاندىقتان، قۇبلايدىڭ اتى كەيدە اتاسىنىڭ كۈلەڭكەسىندە جاسىرىنىپ قالا بەرەتن — دى. ەۋروپالىقتاردىڭ قۇبلاي خاندى داڭقى جاعىنان شىڭخەس خاننان ارتىق ەسەپتەمەيتىنى شىندىق. اۋەلدەسەڭ، ەۋروپالىقتاردىڭ نازارىندا باتى مەن تەمۇلۇننىڭ نىقالى قۇبلايدان الدەقايدا باسىم بولۇى مۇمكىن. دەمەك، بۇل — باتىستىڭ ەوز مايدانى جانە كوزقاراسى. ەبىراق، شىعىستان العاندا، مۇنداى كوزقاراستىڭ تابان تىرەپ تۇرارلىق مۇمكىندىگى جوق دەپ كەسىپ ايتۇعا بولادى.

شىعىس ازىادا قۇبلاي خاننىڭ ورنى ايرىقتا. ونىڭ ۇلى اكەسى دە بۇل نىقالدى جوققا شىعارا المايدى. سولتۇستىكتەگى ۇلتتاردان تۇتاس جۇڭگونى بىلەگەن داڭققا يە تۇڭخەش ادام تەك قۇبلاي خان عانا. دەمەك، موڭغۇل، مانجۇرىا، قىتاي، كورەيا، تىبەت، يىندۇچىن، بىرما، ياۋا جانە سۇماترا سەكىلدى ەوڭىردى ياعنى قازىرگى ۇلى شىعىس ازىانى تۇتاسىمەن قۇبلاي خاننىڭ تۇڭخەش رەت ساياسى جاقتان بىرلىككە كەلتىرگەنى مۇنىڭ تالاسسىز دالەلى. بۇل تاريحتا، تەك، قۇبلاي خانغا عانا ەتان ەرەكشە ۇقىق. قۇبلاي خانغا ەبىزدىڭ قىزىعۇمىزداعى سەبەپ تە، مىنە، وسىندا.

تايۋ جىلداردان بەرى شىڭخەس خان تاريحىنا قاتىستى اۋدارىلغان جانە جازىلغان كوپتەگەن ەڭبەكتەر وقىرماندارمەن بەت

كورىستى. بۇل كىتاپتاردىڭ قاي - قايسىسىدا بولسىن ماماندار مەن جازۇشلار شىغىس خان وبراىن - ءوز تۇرىسىنان زەرتتەپ، ءوز مەۋرىندەرى بويىنشا جاساعان. ال، بىزگە ەڭ جاقىن ەسەپتى قۇبىلاي خان جايلى ەشقانداي دەرەكتىڭ بولماۋى، شىنىندا، كىسىنى اشىندىرادى. بۇل كىتاپتى جازۇم جارم - جارتىلاي ءدال وسى سەبەپتەن دەپ ايتقىم كەلەدى، ەگەر، بۇل كىتاپ وسى بوستىقتى ازدا بولسا تولىرا السا، وندا، جازۇشى رەتىندە، كوكەيىمدەگىمنىڭ ورىندالغانى بولار ەدى. ءمۇبادا، وسى البارنىۋم بولاشاقتا قۇبىلاي خاننىڭ مۇنان دا كەمەلدى ءوسىر باياننىڭ دۇنيەگە كەلۋىنە مۇرىندىق بولا السا، وندا مۇنىڭ ءوزى، شىنىندا، مەن ويلاماعان وراسان زور قۇانىش سانالماق.

1940 - جىل جەلتوقسان

توكيوداعى پاتشالىق مەملەكەتتىك داشۋەننىڭ شىغىس تارىخىن زەرتتەۋ فاكۇلتەتىندەگى كەزىمدە جازدىم.

مازمۇنى

- 1 العى سوز
- 1 بىرىنشى تاراۋ. موڭغۇل خاندىعى
- 1 بىرىنشى خاندىقتىڭ قۇربلۇى
- 10 ەكىنشى بىدراۋدىڭ تۇبۇلى
- 21 ۇشىنشى موڭگە خاننىڭ موڭغۇلدىڭ باسنى قايتا قوسۇى . . .
- 35 تورتىنشى خاندىقتىڭ بىدراۋى
- 55 ەكىنشى تاراۋ. قۇبىلاي
- 55 بىرىنشى تولە اۋلەتتەرى
- 68 ەكىنشى كوشپەلىلەردىڭ وترىقتانۇى
- 79 ۇشىنشى قىتايلار جايلى تۇسىنىڭ جانە كوزقاراس
- 93 ۇشىنشى تاراۋ. قۇبىلاي خان
- 93 بىرىنشى بىلىك باسنا شىققان قۇبىلاي
- 103 ەكىنشى خان تاعىنا وترعان قۇبىلاي
- 114 ۇشىنشى ۇلى يۋان خاندىغىنىڭ پىرى — قۇبىلاي
- 130 تورتىنشى قۇبىلاي — موڭغۇل
- 145 سوز جىيار

بىرىنشى تاراۋ موڭغۇل خاندىعى

بىرىنشى خاندىقتىڭ قۇربلۇى

1

تالاي پاتشالىق پەن تالاي كەنتتى ويرانداغان موڭغۇلدىڭ ۇلى
حانى شىڭخىس — جاڭا ەرانىڭ 1227 - جىلى تامىزدىڭ 25 -
جۇلدىزىندا^① گانسۇ ولكەسى چىنچۇ اىماعى چىڭشۇي اۇدانىنىڭ
ماڭىنداى اسكەري لاگەردە الپس التى جاسىندا دۇنيە سالىدى.
بۇل زاۋالدىڭ ەمدى تىنىشتاندىرۇشنىڭ باسنا قاس جاۋى
جەڭمپاز ۋ تاڭىر دەپ اتالغان تىبەتنىڭ حانىن ەكى جىلعا
سوزىلغان سوعىسپەن ەعان كۇنى كەلۇى كىسىنى قايران
قالدىرادى.

تارىختا «قىرىق مەملەكەتتى باعىندىرغان» دەگەن وشپەس
ات قالدىرغان بۇل كىسىنىڭ ۋومىرى — ازىداداى تايپالاردىڭ
جارتى عاسىرلىق اۋمالى - توكپەلى تارىخىنىڭ شىندىعىن ونان
ارى ناقتىلاي سۇرەتتەپ وتىر.

موڭغۇل ۋۇستىرتىنىڭ شىسى تەرىستىگىنەن اعاتىن ونون
وزەنىنىڭ جوعارى اعارىنداى دەلۇن دەگەن جەردە، وڭ قولىنا
ۇيعان اسىقتاي قان شەڭگەلدەگەن ۋبىر نارەستە شىر ەتپ دۇنيە

① بۇل ماۋسىم بويىنشا ەستەلىككە النعان مەزگىل بولۇى مۇمكىن. دامىنىمۇرۇڭنىڭ
«موڭغۇلدىڭ قۇببا شەجىرەسى» دەگەن كىتابىندا «دوڭىز جىلى (1227 - جىلى)
شىلدەنىڭ ون ەكىسىندە دورمكە قالاسىندا شىڭخىس حان دۇنيە سالغان دەلىنگەن»
(اۋد).

ەسگىن اشتى. بۇل 1168 - جىلى قاراشانىڭ ۱۷-ئىشى ەدى. ۶دال
 ۱۷-ئىشى كۈنى بالانىڭ ۱۷-ئىشى ياسۇكاي باتىر كورشىلەس تاتار
 تايپاسىنا شاۋىل جاساپ، ونىڭ اتامانى تەمۇچىنىدى تىرىدەي
 ۱۷-ئىشى كەلگەن - دى. ول ۱۷-ئىشى جەڭسىن ەستە قالدېرۇ ۱۷-ئىشى
 ۱۷-ئىشى جاڭا تۇلغان ۱۷-ئىشى بولاشاقتا اتاقتى باتىر بولسىن دەپ ۱۷-ئىشى
 تەمۇچىننىڭ اتىن قويادى. بالاسىنىڭ بولاشى جايلى ياسۇكاي
 باتىر، ۱۷-ئىشى، قانداي ويدا بولدى؟ گياتتاردىڭ باششى بوپ
 ۱۷-ئىشى تۇتىننە مۇراگەرلىك ەتسىن دەدى مە، الدە بۇرجىگىن
 تايپاسىنا قولباسى بولغانغا دەيىن سۇيەمەلدەمەك بولدى ما؟ نە
 موڭغۇلدىڭ اتامانى بولۇن ويلادى ما؟ بۇل جاعى بەيمالىم.

۱۷-ئىشى، ۱۷-ئىشى تىم جاس قالىپ، ەل - جۇرتىنان
 قۇالاندىلىق كورگەن، ۱۷-ئىشى تامىرى مەن جابايى جەمىستەردى
 قورەك ەتسپ كۈنەلتكەن، ۱۷-ئىشى تىمىزدىكىنىڭ سارى ۱۷-ئىشى جانىن
 جەگەن تەمۇچىننىڭ جاستىق شاعى ۱۷-ئىشى تىلەگىنىڭ كەرسىنەن
 شىقتى. دەمەك، ونى بولاشاقتا دۇنيەنى تىنىشتاندىراتىن ۱۷-ئىشى
 قولباسى بولادى دەپ ەشكىم دە ويلاي الماعان بولار.

«كولەڭكەسىنەن باسقا سەرىگى جوق، ايامىنان باسقا كەرىگى
 جوق» تەمۇچىن سوڭغى وتىز جىل ۱۷-ئىشى بۇكىل موڭغۇلدارغا
 بىلىگى جۇرەتىن ۱۷-ئىشى جان بولدى. 1206 - جىلدىڭ كۆكتەمىندە
 ونون وزەننىڭ باسنىداى توغايىدا توغىز اياقتى^① اق تۇدىڭ
 استىنا كۈللى موڭغۇلدىڭ بىلەرى قولباسلارى جىنالىپ
 تەمۇچىنگە شىڭخىس جان^② («۱۷-ئىشى قۇدىرەتتى اۋلىيە» دەگەن
 ماعىنادا) دەگەن اتاق بەرىپ، ۱۷-ئىشى دۇبىرلى توي جاسايدى.

① موڭغۇلدىڭ تارىخى كىتابىدا «توغىز اياقتى اق تۇ»، «توغىز سالالى اق تۇ»،
 «توغىز اق تۇ» دەپ جازىلغان.
 ② «شىڭخىس» دەگەن بۇل اتاۋعا ەل ۱۷-ئىشى - سىرتىداى وقىمىستار تۇرلىشە تۇسىنىڭ
 بەرىپ كەلەدى. جان تامىغا وتىرغان كۈنى تاگەرتەڭ قۇستار «شىڭخىس - شىڭخىس»
 دەپ داۋىمتاماندىقتان، شىڭخىس دەپ ات قويغان دەپ تە ايتىلادى. دادىنىسۇرۇڭنىڭ
 «موڭغۇلدىڭ قۇببا شەجىرەسى» دەگەن كىتابىدا شىڭخىس جان تەڭىز جان دەگەن
 ماعىنادا دەپ تۇسىندىرگەن.

وسدان باستاپ جيرما جيل شىندە شىخىس خان ورتا ازىيانى تىنىشتاندىرىپ ۇلى جەڭستىكتەر الدى. موڭغۇل ۇستىرتىنە قايتا ورتالغان سوڭ، ازىيانىڭ باسىم كوپ بولەگىن ۋەز بىلىگىنە العان ەڭ ۇلى قۇدىرەتتى خانغا اينالدى.

اتاقى شەجىرەشى پەرىنا كورنىل^① سۇرەتتەگەننىدەي شىخىس خان «قۇر قولمەن دۇنيەنى العان» ۇلى ازامات بولدى. ونىڭ بۇعان قولى قالاي جەتتى؟ بۇنى ەبىلۇ ۋەشن الدىمەن ونىڭ اسكەرى، ساياسى سىتەردەن تولق ماعلۇماتى بار تالانت يەسى بولغاننى باستى سەبەپتەردىڭ ەبرى رەتىندە بايانداۋعا تۇرا كەلەدى. سونمەن بىرگە، قالىپتاسقان ەرەكشە ەداستۇر مەن كەمەلدى ۋىمىدىق قۇرىلمىنىڭ ورنىنداعى كوشپەلى قوعام — ونىڭ بىرلىككە كەلتىرۋ سىنە ەداۋىر سەپتىگىن تىگىزگەن بولۇۋى مۇمكىن. دەگەنمەن، بۇل ماسەلەنى وسىمەن عانا شەشىمدەۋگە بولمايدى. موڭغۇل خاندىعى ەلمىدىك سىپات العان ەبرى ەلگە اينالغان سول داۋىردە، دۇنيە ەجۇزى ۋەزى دە قىم — قۇت كۇردەلى بولغان. سوندىقتان ەبىز ول نۇستىڭ ناقتىلى جاعدايىن قاز — قالىپىندا نەمەسە بەلگىلى جاقتان وراي شاۋىپ ويلاۋىمىز كەرەك.

2

زامانىمىزدىڭ ون ەكىنشى عاسىرىنىڭ سوڭى مەن ون ەۋشىنشى عاسىرىنىڭ باسىندا ازىيا بىرىمەن — ەبرى قاراما — قارسى، قىم — قۇت كۇشتەر بىلىككە تالاسىپ قىرقىسىپ جانتان جەر بولدى. جالىپى العاندا، بۇل تۇستى مەرزىمدىك تىنىشتىق

① فرانسىيانىڭ موڭغۇل تارىخىن زەرتتەۋىشى. ونىڭ «شىخىس خان شەجىرەسى» اتتى كىتابى بار. بۇل كىتاپ جاپون تىلىدە دە اۋدارىلغان.

پەن دامۇشلىدقتىڭ تەپە - تەڭدىك تاپقان ۶داۋىرى دەۋگە بولاتتىن - دى.
شەخس جۇڭگوداعى ۶مانجۇرىيادان ① سولتۇستىك قىتايغا
دەيىنگى ارالقتا بىلىك جۇرگىزگەن جۇرجۇت پاتشالىقى «التىن
پاتشالىقى» دەپ اتادى. وسى التىن پاتشالىقىنىڭ كۇشىنەن
جاسقانىپ، ورتا جازىقتان چاڭجياڭنىڭ وڭتۇستىگىنە شەكىلگەن
سۇڭ پاتشالىقى خۇايجى وزەننىن شەكارا ەتسىپ، التىن
پاتشالىقىمەن تەكە ترەس جاعداي قالىپتاستردى.

ورتالىق ازىيانىڭ جاعدايىنا كەلسەك، باتسى لياۋ پاتشالىقى
(قارا قىتاي) ② مەن حورازىم حاندىقى اراسىندا قاتنىس ۶دال
۶بىز جوعارىداعى ايتىپ وتكەن سۇڭ پاتشالىقى مەن التىن
پاتشالىقى اراسىنداعى قاتنىس ەدى.

باتسى لياۋ پاتشالىقى — باتسىنا قايتا كوركەيگەن لياۋ
پاتشالىقى دەگەن ماعىناداعى (۶ارپ ماعىناسى بويىنشا) ۶سوز.
بۇل پاتشالىقتىڭ داڭقى پاتشالىقتىڭ قۇرۇشىسى يەلۇداشتىڭ
تارىخى ەڭبەگىمەن شىققان.

ون ەكىنشى ەاسىردىڭ باس كەزىندە ۶مانجۇرىيا، شىكى
موڭغۇل جانە سولتۇستىك قىتايغا ۇستەمدىك ەتىپ كەلگەن لياۋ
پاتشالىقى سولتۇستىكتەن كەنەتتەن قوزعالغان جۇرجۇتتاردىڭ
كوتەرىلىسىنەن كۇيرەپ، ەكى ۶جۇز جىلدىق بىلىگى قاس -
قاعىمدا اياقتالادى. لياۋ پاتشالىقىنىڭ بىلىگى التىن پاتشالىقىنا
وتكەن كەزدە بۇرىنقى پاتشا اۋلەتىنەن قالغان ۶بىر قولباسى
كىداننىڭ ۶بىر قاۋىم قالىدىق كۇشىن، ۶شول دالامەن الپى ۶وتىپ
تەرىستىكتەگى موڭغۇلداردى قاراتىپ، ۶وز پاتشالىقىن قايتا
قۇرماق بولادى. ۶بىراق، ويلاغانى بولماي بۇل جەردەن باتسىتاعى

① جاپونىيە مەن دۇنيەدەگى كەيپىر ەلدەر جۇڭگونىڭ شەخس سولتۇستىك ۇش ولكەسىن
وسىلاي اتاپ كەلگەن. تومەندە ۇقتاس.

② قارا قىتاي — كىدان دەگەن اتاۋدان شىققان. كىداندار ەلىمىزدىك سولتۇستىگىندە
ەداۋىر ۇزاق بويىندا كۇشتى مەملەكەت قۇرغان. كەيپىر ەلدەر قازىرگە دەيىن
جۇڭگونى كىدان نەمەسە قىتاي دەپ اتايدى

تۈركستاننىڭ يەن دالاسنا بوسادى. شىعىستان كەلە جاتقان بۇل بوسقنن اياغى جەتكەن جەردەگى ەلدىڭ قارسىلىغىنا ۇشرايدى. دەسە دە، سوڭىنن الا ۋتاڭىردىڭ راحىمى تۇسكەندەي جاقسىلىق بولادى. قازىرگى شىنجياڭنىڭ سولتۇستىگىندە فىڭدۇ ھاندىغىن قۇرغان ۇيغۇرلار بۇل بوسقىندارغا پانالىق بەرەدى. ۋسويتىپ، 1132 - جىلى شۇ وزەننىڭ بويىندا يەلۇداشى باتىس لياۋ پاتشالىغىن قۇرادى. وسى يەلۇداشى باسشىلىق ەتكەن كىدان قوسىنى كەيىن كەلە سىر وزەننىڭ وڭتۇستىگىنە دەيىن باسا كوكتەپ كەلىپ، ۋوز تۇسىندا قۇدىرەتتى ەل اتانغان سالجۇق - تۇكاك ھاندىغىننىڭ تامتىغىن قالدىرماي جويادى. ودان ھورازىم ھاندىغىن بويىسۇندىرىپ، ون ەكىنشى ەاسىردىڭ ورتا شەنىندە ورتا ازىياغا ۋوز بىلىگىن جۇرگىزەدى. تۈركستاندا توسىننان شىعا كەلگەن بۇل جاڭا كۇش باتىستىڭ تارىخشىلارنى قاتتى قايران قالدردى. بۇل تارىخشىلار ولاردى قولباسشىسىنىڭ تايپا اتى بويىنشا قارا قىتاي دەپ اتانغان ەدى.

لياۋ پاتشالىغى قۇرىلىپ كوپ وتپەي ھورازىم ھاندىغى ۋوزىنىڭ دەربەس بايلانىسىن وزگەرتە باستايدى. 1170 - جىلعا كەلگەندە، ولار المان - سالىقتى ۋوزدى - ۋوزى جىيادى. وسىدان ون ەكىنشى ەاسىردىڭ سوڭى مەن ون ۋشىنشى ەاسىردىڭ باسىنداغى ورتا ازىيادا ەكى توپقا چىكتەلىپ ۋوزارا قىرقىسۇ جاعدايى قالىپتاسادى. ال باتىس ازىيادا دىندىك كۇرەستەردىڭ ۋورتى لاۋلادى: قىيان - كەسكى بۇل كۇرەستىڭ ۋبىر جاعى باعدات ھالىفاسى باستاتقان ۋسلام ھالىفاتتارى بولسا، ەندى ۋبىر جاعى يەرۋسالمدى قايتارىپ الۇ ماقساتىنداغى (ورتا ەاسىردا) باتىس ەۋروپا ەلدەرنىڭ ۋتورتىشى، بەسىنشى رەتكى كرەست ارمىياسى ەدى. ازىيانىڭ باتىسىندا ھرىستىيان دىنىندەگىلەر مەن ۋسلام دىنىندەگىلەردىڭ شەكارا جاڭجالى ۇدەي ۋتۇستى. ۋسويتىپ،

بۇكىل ازىانى شارىپىغان بۇل الاساپىراندىق — شىخىس خاننىڭ موڭغۇلداردى بىرلىككە كەلتىرۈنە، سونداي - اق بىرگە كەڭەيتىپ دۇنيەلىك سىپاتىتاعى خاندىق قۇرۇننا تىمىدى شارت داپىندايدى.

3

دەگەنمەن، ورتا جازىقتاعىلار مەن تۇركستاندىقتار شىخىس سولتۇستىك شەكارالارىنداى وسى كوشپەندى موڭغۇلدارعا لەۋسىز قاراعان جوق.

موڭغۇل تايپالارى وزدەرىنىڭ رۇ - ۇلىستارىنىڭ باسىن ارەڭ قوسىپ، ونون وزەنىنىڭ بويىندا ەندى انا شاڭىراق كوتەرە باستاعان شىخىس خاننىڭ ۇلى اكەلەرىنىڭ داۋىرىندە، التىن پاتشالىعى كۇلۇن كولى مەن ءبور كولى ماڭىنداى تاتار تايپاسىن شىرعالاۋ تاسلىمەن وزىنە تارتىپ، ولار ارقىلى موڭغۇلدارعا قاتتى سوققى بەرىپ ەڭسە كوتەرتپەگەن. ال، جون كورسەتە باستاعان تاتارلاردى وزدەرىنىڭ قاس جاۋى موڭغۇل تايپالارى مەن كەرەي تايپالارىنىڭ كۇشنىنەن پايدالانىپ جانشتاۋعا كەلگەندە، التىن پاتشالىعى ەشكىمەن كەم سوقپاعان ۇلى قورعاننىڭ سىرتىنداى رۇ - تايپالاردىڭ اراسىنا بىرتكى سالىپ، بىرىمەن - بىرىن قىرقىستىرۇ — التىن پاتشالىعىنىڭ بۇرىننان قولدانىپ كەلە جاتقان كانىكى ءتاسىلى ەدى. ونىڭ ۇستىنە، بىرىنەشە رەتكى تۇىلعان وقىعالاردىڭ مول تاجىرىبە ساباعىنا يە بۇل پاتشالىق كىلەڭ ەكونومىكالىق پايدانىڭ سوڭىنا تۇسكەن حورازىم خاندىعىنىڭ موڭغۇل تايپالارىنا ءسال قارامىتىنىن دا بىلەتىن. سولتۇستىكتەگى شىخىس خاننىڭ كۇشەيگەننىن ەستىگەن حورازىم خاندىعى قىتايىمەن تىكە جۇرگىزىپ جاتقان ساۋدا

بايلانسنىڭ ۇزىلۇنىنەن قام كوڭىلىدەپ شىعسقا دەرەۋ ەلشى جىبەرپ، ناقتىلى جاعدايدى تەكسەرتتى. دەمەك، حورازىم خانى مۇھاممەتتىڭ بۇل قىمىلى — وسى كەزدەگى جاعدايدىڭ قانداي دارەجەدە ەكەننى كورسەتىپ بەردى.

ءىبراھىم، التىن پاتشالىقى مەن حورازىم خاندىغىنىڭ ەرى ەكەۋى دە شىغىس خاننىڭ كۇشىن دۇرس مەجەلەي المادى. شىغىس خاننىڭ ۇلى قورغاننىڭ ماڭىندا جۇرگىزگەن تۇڭغىش رەتكى جورىقى التىن پاتشالىقىن مۇلدەم ويسىراتىپ جىبەردى. سونىمەن، التىن پاتشالىقى ورداسى (قازىرگى بەيجىڭ) شۇغىل كۇي جارىيالايدى. ەندى ەبىر چاقتان قاشقان جاۋدى وكشەلەي قۇغان موڭغۇل اسكەرلەرى حورازىم شەكاراسىنا جەتىپ بارغاندا، مۇھاممەت خان ەشقانداي سەبەپسىز سوقتىققاندىقتان زور بوداۋ بەردى.

باجايلاپ باقساق، بۇل — ەوز كەزىندەگى ەرى ەلدەر وزدەرىنە ارتقىشا سەنىپ، ەوز اېروپىلارمەن عانا بولسىپ، موڭغۇل تايپالارىنا ەلى بۇغاناسى قاتپاعان دەپ قاراپ، ولارعا وبىيەكتىۋ تۇرعىدان باعا بەرە الماعاندىقتان بولۇى مۇمكىن. دەگەنمەن، ولاردىڭ ويدا چوقتا ورعا جىمىلغاننىڭ سەبەبىن تاپتىشتەمەك بولساق، وندا، ەڭ الدىمەن، سول تۇستاعى ەلۋمەتتىك ورتاعا ايالداماي كەتۋ مۇمكىن ەمەس.

قىزىل قىرعىن سوعىس الاساپراندىقى استىمىندا جاساپ جاتسا دا، بولاشاققا ۇمىتپەن قاراپ ومىردەن كۇدەر ۇزبەگەن ادامدار تابىلدى. باتىس ەۋروپالىقتار ۇمىت ارتقان كرەست ارمىياسى ولاردىڭ ۇمىتىنىڭ كەرسىنەن شىقتى. ال حرىستىياندىقتار سول تۇستا شىعسىتا باس كوتەرگەن موڭغۇلداردىڭ قۇدىرەتتىن كورگەندە، ەسرا، قانداي ويدا بولدى ەكەن؟ بالكىم، بۇل حاۋىپتىڭ ەوز باستارىنا دا تونەرىنە وىشا كوپ قالماغىنىن ۇش

ۋېقتاسا تۇسنە الماعان بولار. نەگە دەسەڭ، ولار موڭغۇلداردى بىزبەن ۇقساس ەدىن جولسىن ۇستاناتىندار دەپ قاراپ، ات باسنىن باتسقا بۇراپ، سەرجهندەردىڭ (ەسلام ەلدەرى) تۆ سىرتىنان شابۋىل جاسار دەگەن شىرىن قىالعا بەرىلگەن - دى.

بۇكىل كۇشىن وڭتۇستىك سۇڭ پاتشالىعىمەن سوعسۇعا عانا شوغىرلاندىرعان التىن پاتشالىعى مەن قارا قىتاي بولسىن نەمەسە بۇلاردىڭ اۋىر ەزگىسىنە قارسى كۇرەس جۇرگىزگەن حورازىم حاندىعى بولسىن ەبارى دە وزدەرى تاپ بولغان جاعدايدى عانا كوزدە ۇستاپ موڭغۇلداردىڭ كۇشىن وتە تومەن باعالاعان. شىڭخىس حاننىڭ شاپقىنشلىعىمەن قالىپتاسقان موڭغۇل ۇلى حاندىعى ون ۇشىنشى عاسىردىڭ باس كەزىندەگى ازىيا مەن ەۋروپاداعى كوپتەگەن ەلدەر ۇشىن كوزدەرىنە توساتتان سوققان قۇيىننان كەيىنگى اپ - ساتتە وزگەرە قالغان شىت جاڭا ەبىر دۇنيەدەي ەلەستەگەن بولار.

4

موڭغۇلدىڭ ۇلى حاندىعىنا شىڭخىس حاننىڭ ۇرپاقتارى ادال مۇراگەرلىك ەتتى. موڭغۇلداردىڭ شاپقىنشلىق سوعىسى باتىستا دا، شىعىستا دا ەجۇرىپ جاتتى.

ەوز يىمپەراتورىنان اىرىلغان كەزدە وڭتۇستىگى خۇاڭخى مەن يىدى وزەننە، شىعىسى بوخاي تەڭىزىنە، باتىسى كاسپى تەڭىزىنە دەيىنگى ۇلان - قايرى دالانى يەلەگەن موڭغۇل ۇلى حاندىعى بولسپ قالىپتاسقان بولسا، ەكىنشى ۇرپاعى ۇگەدەيدىڭ داۋىرىندە كورەيا حاندىعى تىزە بۇگىپ، كورەي تۇبەگى دە ونىڭ بىلىگىنە وتكەن. التىن پاتشالىعىن جويغاننان كەيىن شىعىستاى شەكاراسى بۇرىنقى خۇاڭخى وزەننەن كەڭەيىپ خۇايشۇي وزەننە